

Pozornosť venovaná listinám (v užšom zmysle slova) ako právnym svedectvám trvalej platnosti v dobovom zákonodarstve je úmerná rastu ich významu.¹ Aj pri zrode historiografie ako modernej kritickkej vednej disciplíny stálo odhaľovanie nepravých (falošných) písomných dokumentov najvyššej právnej hodnoty – listín.² Zistiť, čo je v písomných prameňoch pravé a čo je, naopak, vymyslený konštrukt dobových či neskorších falšovateľov, ktorý deformuje skutočnosť, patrilo medzi základné úlohy diplomatiky stredoveku.³ Nemenej dôležité je skúmať, z akých dôvodov a kým k falšovaniu dochádzalo. Či už sú to snahy o podvodné získanie majetkov, dokázanie starobylosti rodu či inštitúcie, o zmenu právneho statusu, resp. iné dôvody. K otázkam metód kritického skúmania a odhaľovania pravosti písomných dokumentov bolo v európskej historiografii za posledných tristo rokov napísané obrovské množstvo prác svedčiacich o závažnosti problematiky.⁴ So snahou odhaľovať nepravé dokumenty (falzifikáty) a brániť falšovaniu pravých dokumentov sa však stretávame prakticky od čias, keď získalo písomné svedectvo o právnom akte zásadnú hodnotu pri dokazovaní oprávnenosti majetkovej držby či výsad. Tu však (na rozdiel od neskoršieho obdobia) nešlo o intelektuálne pohnútky. Išlo o praktickú a pragmatickú snahu spoločnosti brániť podvodnému konaniu, ktoré mohlo výrazne poškodiť záujmy jednotlivcov a korporácií, ako aj narušiť stabilitu celej spoločnosti. Vzhľadom na závažnosť a nebezpečnosť prečinu falšovania listín stredoveká spoločnosť vyvinula viacero mechanizmov v snahe eliminovať také konanie. V rámci predloženého príspevku sa pokúsím bližšie charakterizovať tie, ktoré sa objavujú v dobovom zákonodarstve. Keďže komplexné riešenie problematiky ďaleko presahuje priestor jedného príspevku, sústredím sa predovšetkým na skupinu listín vydaných hodnovernými miestami. Vydavateľskú činnosť týchto unikátnych inštitúcií budem sledovať vo svetle uhorského zákonodarstva, ako aj štatútov konkrétnych inštitúcií.⁵

¹ MARSINA, Richard. Vývoj skúmania pravosti a hodnovernosti listín. In MARSINA, Richard – DOBOTKOVÁ, Marta (eds.). *Studia Historica Tyrnaviensia VII*. Trnava: Trnavská univerzita, 2008, s. 23.

² VOGTHERR, Thomas. *Urkundenlehre*. Hannover: Verlag Hahnsche Buchhandlung, 2008, s. 13-17. BRESSLAU, Herry. *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien I*. Leipzig: Verlag von Veit & Comp., 1912, s. 11-45.

³ V rámci slovenskej historiografie metodologickej otázky tejto problematiky sformuloval: MARSINA, Richard. Príprava vydávania historických prameňov. In *Slovenská archivistika*, 1979, roč. 14, č. 2, s. 3-22. MARSINA, Richard. Diplomatická medievistika na Slovensku (Predmet, stav a úlohy). In *Slovenská archivistika*, 1967, roč. 2, č. 1, s. 29-47. MARSINA, Richard. O potrebe a zásadách vydávania slovenského diplomata. In *Historický časopis*, 1957, roč. 5, č. 3, s. 297-314.

⁴ Z najnovších prác pozri rozsiahle zborníky: *Fälschungen in Mittelalter*. Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica München, 16. - 19. September 1986. Teil I - V. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1988. Základný prehľad literatúry a metód aj: LEHOTSKÁ, Darina. Príručka diplomatiky. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1972, s. 19-70. SZYMAŃSKI, Józef. *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, s. 440-503. ŠEBÁNEK, Jindřich – FIALA, Zdeněk – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha: Universita Karlova, 1984, s. 9-57. HLAVÁČEK, Ivan. *Diplomatika*. In HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. Praha: Svoboda, 1988, s. 176-183.

⁵ Problematike hodnoverných miest bola v historickej spisbe venovaná rozsiahla pozornosť. Len pripomeniem, že na rozdiel od západoeurópskeho prostredia vykonávali v Uhorsku niektoré

II. Ochrana pred falšovaním v uhorských zákonoch

S uvádzaním nepravdivých údajov ako právnym deliktom sa stretávame už v zákonníkoch prvých uhorských panovníkov. V tomto období zrejme ešte nešlo o skutočné falšovanie listín, keďže spisomňovanie právnych záležitostí bolo len v počiatkoch. Pod falšovaním sa skôr myslelo klamanie pri ústnom riešení predmetnej záležitosti. Hneď v prvej knihe dekrétov kráľa Kolomana sa nachádza návod, ako postupovať pri odhaľovaní skutočnej pravdy. V prípade, že bolo falšovanie a falošné svedectvo priamo dokázané svedkami, mal byť obvinený podrobený Božiemu súdu železom. Ide o spôsob dokazovania viny či nevinu pre raný stredovek bežným spôsobom prostredníctvom Božieho súdu.⁶ Ak táto skúška potvrdila vinu dotyčného, malo mu byť vypálené znamenie kríža na obe

cirkevné inštitúcie činnosti podliehajúce svetskému právu. Ide o rôzne verejnosprávne, resp. nižšie súdne úkony, ktoré mali v iných krajinách pendanta najmä v činnosti verejných notárov. Pozri výber z rozsiahlej literatúry: ECKHART, Ferenc. Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. In *MIÖG Ergänzungsband* 9, 1914, č. 2, s. 395-558. ECKHART, Ferenc. Hiteles helyeink eredete és jelentősége. In *Századok*, 1913, roč. 47, s. 640-655. GLEJTEK, Miroslav. Pečatenie v novovekých hodnoverných miestach na príklade Spišskej a Nitrianskej kapituly. In *Studia Historica Brunensia*, 2013, roč. 60, 2013, č. 1-2, s. 213-225. HOLOŠOVÁ, Alžbeta. Činnosť hodnoverného miesta v Turci do roku 1350. In *Slovenská archivistika*, 1990, roč. 25, č. 1, s. 56-81. HUNYADI, Zsolt. Administering the Law: Hungary's Loca Credibilia. In RADY, Martyn (ed.). *Custom and Law in Central Europe*. Cambridge: University of Cambridge, 2003, s. 25-35. JAVOŠOVÁ, Erika - KUZMÍKOVÁ, Miriam. Verejnoprávna funkcia Spišskej kapituly v stredoveku. In *Studia archaeologica Slovaca Mediaevalia III - IV/2000 - 2001*. Bratislava: VEDA, 2001, s. 265-271. KUMOROVITZ, Bernát L. A magyar pecséthasználat története a középkorban. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1993, s. 56-58. LABANC, Peter. ...qui demum ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod... Niekoľko poznámok o spôsobe získavania informácií v právnych konaniach v 13. a 14. storočí. In HLAVAČKOVÁ, Miriam (ed.). *Od symbolu k slovu. Podoby stredovekej komunikácie*. Bratislava: VEDA, 2016, s. 143-158. MARSINA, Richard. Hodnoverné miesta. In *Pamiatky a múzeá*, 2005, č. 4, s. 9-13. MAYER, Marián. Hodnoverné miesta a ich pečate. In *Vlastivedný časopis*, 1978, roč. 17, č. 3, s. 116-121. NOVÁK, Jozef. Pečate konventov a kapitúl. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Trnava: Trnavská univerzita, 1994, s. 77-84. SOLYMOSI, László. Die glaubwürdigen Orte (loca credibilia) Ungarns im 14.-15. Jahrhundert. In *Archiv für Diplomatik*, 2009, roč. 55, s. 175-190. ŠEDIVÝ, Juraj. Kancelária Bratislavskej kapituly v stredoveku. In JORDÁNKOVÁ, Hana (ed.). *Alis volat propriis*. Sborník príspevků k životnému jubileu Ludmily Sulitkové. Brno: Archiv Města Brna - Univerzita Jana Evangelisty Purkyně - Zemský archiv v Opavě, 2016, s. 24-44. ŠVECOVÁ, Adriana. Inštitúcia hodnoverných miest ako kvázi verejných notárov v stredoveku. In LAZAR, Ján (ed.) *Acta Universitatis Tyrnaviensis. Iuridica II*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2005, s. 169-181. ŠVECOVÁ, Adriana. K počiatkom činnosti hodnoverného miesta pri Spišskej kapitule. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Studia historica Tyrnaviensia III*. Trnava: Trnavská univerzita, 2003, s. 49-58. VALO, Ján (ed.). *Štúdie o činnosti hodnoverných miest na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016.

⁶ Pozri: SCHELE, Karel. Ordály jako důkazní prostředek v procesním právu. In *Slovenská archivistika*, 1980, roč. 15, s. 117-149. SOLYMOSI, László. Istenítélet és pecséthasználat. In NEUMANN, Tibor - RÁCZ, György (eds.). *Analecta Mediaevalia III. Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Budapest - Piliscsaba: MTA Történettudományi intézete - Pázmány Péter katolikus egyetem - Bölcsészettudományi kara, 2009, s. 359-375.

líca na znak hanby a trestu a jeho svedectvo už nikdy nemalo byť uznané za právoplatné.⁷

Ďalšie významnejšie právne pramene venované otázke falšovania listín sa začali objavovať v prvej polovici 13. storočia⁸ a dotýkali sa už priamo hodnoverných miest. V dekréte Ondreja II. z roku 1231 bola riešená závažná otázka, ktorá predstavovala problém už dlhší čas. Kráľovskí zmocnenci pri súdnych úkonoch, tzv. pristaldi, pomerne často zneužívali svoje postavenie. Pri svojej činnosti svedkov rôznych súdnych úkonov poskytovali klamlivé svedectvá a spôsobovali tak vážne škody mnohým dotknutým.⁹ Inými slovami – falšovali skutočný stav vecí, a to predovšetkým majetkového charakteru. Skoncovať s ich monopolným postavením malo spomenuté kráľovské nariadenie. Doslova sa v ňom hovorí, že svedectvo týchto pristaldov nebude mať hodnotu, ak nie je podporené svedectvom diecézneho biskupa alebo kapituly. V prípade drobnejších záležitostí malo byť svedectvo pristalda podporené svedectvom susedného konventu alebo kláštora. Okrem toho bola úloha pristalda obmedzená len na čas riešenia konkrétnej záležitosti. Mala sa skončiť so zaužívanou praxou, keď pristald vykonával svoju funkciu dlhší čas.¹⁰ Po tomto nariadení skutočne došlo k úpadku postavenia pristalda. Predstavoval už len jednu z viacerých osôb, ktoré mali konkrétnu právnu záležitosť riešiť. Nariadenie výrazne posilnilo postavenie kapitúl, kanonikov pri biskupských sídlach, kolegiálnych kapitúl, ako aj kláštorov a menších konventov v otázkach súdneho vyšetrovania a ďalších verejných

⁷ „Si quispiam falsum testimonium alicui imposuerit, id est de eo pluribus ex villis sive rixe sive odii causa adtestantibus, ferro probetur iudicio; ac si mundus fuerit, impositor culpe X pensas solvat. Quod si reus erit, sane quidem res eius permaneat, sed ad modum crucis ferro in genis excoquatur, ut amplius testimonium ipsius refutetur.“ BAK, János M. – BÓNIS, György – ROSS SWEENEY, James (eds.). *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1000 – 1301. Volume I.* Idyllwild: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1999, s. 31. Colomanus: 83 (ďalej DRMH I). LEHOTSKÁ, Darina. Uhorské dekréty a Tripartitum ako súhrn stredovekého a východisko novovekého diplomatického vývinu. In *Historica – Zborník Ústavu marxizmu-leninizmu a Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986, s. 37. V tejto štúdiu budú citované celé pasáže relevantných prameňov. Hoci boli všetky edované, v rámci rozboru jednej problematiky dosiaľ v našej literatúre komplexne uvedené neboli. Nazdávam sa však, že vo výraznej miere umožňujú vytvoriť si komplexnejšiu predstavu o dobovom pohľade na problematiku ochrany pred falšovaním dokumentov v hodnoverných miestach. Rešpektujem pritom transkripčný úzus editora.

⁸ Na počiatku 13. storočia sa začíname stretávať aj s prvými dokázanými pokusmi o falšovanie listín v Uhorsku. MARSINA, ref. 1, s. 27-28.

⁹ K funkcii pristalda a vývoju tohto úradu po r. 1231 pozri: LABANC, ref. 5, s. 150-152. RADY, Martyn C. *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000, s. 65-66. BIDOVSÝ, Eugen. Orgány stredovekého súdnictva v Uhorsku 1000 – 1526. In *Slovenská archivistika*, 1976, roč. 11, č. 2, s. 153-154.

¹⁰ „Et quia multi in regno leduntur per falsos prestaldos, citationes vel testimonia eorum non valeant, nisi per testimonium diocesis episcopi vel capituli; nec falsificatus prestaldus possit se iustificare, nisi eorumdem testimoniis in factis maiorum; in factis minorum vicinorum conventuum vel claustrorum testimoniis. Pristaldum nullus per annum vel biennium, vel ultra secum detineat, nisi usque ad decisionem cause, ad quam impetravit.“ DRMH I, ref. 7, s. 38. 1231: 10. LEHOTSKÁ, ref. 7, s. 37-38.

(verejnonotárske) záležitostí. Tento článok uhorských zákonov je vôbec prvou normou, ktorá usmernila činnosti hodnoverných miest.¹¹

Spomenuté cirkevné inštitúcie začali v Uhorsku postupne vykonávať viaceré úlohy súvisiacich s právnymi, vyšetrovacími a notárskymi činnosťami. Ich zástupcovia sa zúčastňovali na úkonoch, akými boli uvádzanie osôb do majetkovej držby (štátúcie), obchôdzky (reambulácie) či revízie majetkov, o ktorých vydávali aj príslušné písomnosti. K nižším verejnoprávnym úkonom v rámci ich pôsobnosti patrili svedectvá o dohodách stránok, prisahách, záznamy o prednesených výpovediach a podobne. Pod vlastnou autentickou pečatou¹² vydávali aj odpisy listín (transumpty), ktoré boli akceptované a mali právnu relevanciu pred súdnymi inštaniami (predovšetkým v prípade, že sa nezachoval originál).¹³

O náraste rozsahu agendy hodnoverných miest hovorí množstvo písomných prameňov zachovaných dodnes, resp. známych z autentických protokolov, kde informácie o vydávaných písomnostiach zapisovali.¹⁴ Postupne sme ale svedkami toho, ako sa aj činnosť hodnoverných miest stávala terčom kritiky. Dôvody sú veľmi podobné ako v prípade činnosti pristaldov. Predovšetkým menšie konventy začali vo väčšej miere vydávať falošné listiny, ktorými poškodzovali majetkové práva. Zásadný zásah proti takýmto praktikám predstavoval dekrét Ľudovíta I. z roku 1351.¹⁵ Ten jasnejšie určoval pravidlá záväzné pre zástupcov hodnoverných miest. Menším konventom bolo zakázané vydávať listiny o závažnejších majetkovoprávných záležitostiach.¹⁶ Ak bolo potrebné svedectvo členov kapituly alebo konventu, vybraní mali byť len zástupcovia jednej cirkevnej inštitúcie. Ak bolo potrebné ísť záležitosť riešiť mimo jej priestorov a zástupca hodnoverného miesta mal ísť na vlastnom koni, mal dostať dva groše na deň. Ak mal k dispozícii koňa šľachtica, ktorého záležitosť sa mala riešiť, dostal len groš.¹⁷ Kráľov zástupca pri takomto úkone mal byť z rovnakej šľachtickej stolice ako vy-

¹¹ NOVÁK, ref. 5, s. 78. MARSINA, ref. 5, s. 10. LEHOTSKÁ, ref. 4, s. 267. GLEJTEK, ref. 5, s. 214.

¹² K autentickému pečati a jej chápaniu v rámci uhorského zákonodarstva pozri: KUMOROVITZ, Bernát, L. Az autentikus pecsét. In Turul, 1936, roč. 50, s. 45-68. RÁBIK, Vladimír. Pečať v stredovekom uhorskom zákonodarstve. In RAGAČOVÁ, Júlia (ed.). Pečate a ich používatelia. Bratislava: MV SR, 2007, s. 112-113.

¹³ LEHOTSKÁ, ref. 4, s. 275. GLEJTEK, ref. 5, s. 214-215.

¹⁴ Pozri napríklad: SZENTPÉTERI, Imre. Magyar oklevéltan. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1930, s. 125-128. RÁBIK, Vladimír. Diplomatická produkcia Hodnoverného miesta pri Nitrianskej kapitule na konci stredoveku (Protocollum extraseriale parvum 1483 - 1509). In KOHÚTOVÁ, Mária - FRIMMOVÁ, Eva et al.. Ideové prvky národného príbehu v dlhom 19. storočí. Bratislava: SAV, 2014, s. 145-152.

¹⁵ LEHOTSKÁ, ref. 7, s. 38. MAYER, ref. 5, s. 116-117.

¹⁶ „Minuti etiam conventus ab emanatione litterarum suarum super perpetuatione possessionum conficiendarum cessent et eorum sigilla omni careant firmitate.“ BAK, János M. - ENGEL, Pál - ROSS SWEENEY, James (eds.). Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1301 - 1457. Volume II. Salt Lake City: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1992, s. 10. 11. decembra 1351: 3 (ďalej DRMH II).

¹⁷ „Homines autem capitulorum a seu conventuum, qui ex mandato regio pro testimonio ducuntur, non possint esse alii, nisi hii, qui dignitates habent in eadem ecclesia. Et si ipsius capituli vel conventus testimonium in equo suo proprio ductus fuerit, tunc per diem duos grossos, si vero in equo ipsius nobilis ducetur, tunc per diem unum grossum ipsi idem nobilis dare teneatur.“ DRMH II, ref. 16, s. 10, 12. 11. decembra 1351: 21.

šetovaná osoba, resp. osoba, ktorej právna záležitosť mala byť riešená. Zástupca hodnoverného miesta mal byť z najbližšej cirkevnej inštitúcie vykonávajúcej hodnovernú činnosť.¹⁸ Malo to praktické dôvody. Osoby z miestneho prostredia boli informované o majetkovej situácii oveľa lepšie ako tie zo vzdialenejších miest a aj písomnosti bolo možné najskôr dohľadať v archíve hodnoverného miesta. Tieto súdne úkony mohli byť vykonané len s písomným poverením kráľa, palatína alebo krajinského sudcu a museli byť verejne známe nobile príslušnej župy.¹⁹ To malo opäť zabrániť svojvoľnému vykonávaniu právnych úkonov členmi hodnoverného miesta.

Snahe zabrániť neporiadkom a zneužívaniu činnosti hodnoverných miest sa venovali aj ďalší panovníci. Žigmund Luxemburský v dekrét z roku 1435 určoval, ktorí členovia cirkevných inštitúcií vôbec mohli tieto úlohy plniť.²⁰ Súdne vyšetrovania, majetkové záležitosti a predvolania nemohli vykonávať radoví klerici cirkevnej inštitúcie. V prípade kapitúl to mohli byť len kanonici, resp. minimálne držitelia prebend alebo úradov v kapitule. Z konventov mohli byť na tieto úlohy určení len mnísi s kňazským svätením. Ak niekto vydal falošnú správu proti vlastnej prísaha, mal byť potrestaný ako neverný a krivoprišažník. Malo to mať za následok stratu prebendy. Ak žiadnu nemal, mal byť potrestaný doživotným väzením. Trestom za protiprávne konanie kráľovho zástupcu bola strata hlavy a majetkov. V prípade, že niekto navzdory kráľovskému mandátu odmietol ísť svedčiť s kráľovským zástupcom, mal byť potrestaný pokutou vo výške troch hrivien, ktoré mal odovzdať príslušnému županovi.²¹

¹⁸ „Homo autem regius, qui ducitur ad citandum vel ad inquisitionem a faciendam, non possit esse aliunde, nisi de eodem comitatu vel districtu, in quo est ille, qui citatur vel contra quem fit inquisitio; et capitulorum testimonium de propinquieribus capitulis adducatur ad citandum aut ad inquirendum.“ DRMH II, ref. 16, s. 12. 11. decembra 1351: 22.

¹⁹ „Et inquisitiones non possint fieri per alium modum, nisi mediantibus litteris regalibus vel palatini aut iudicis curie regie, et congregentur nobiles illius comitatus vel districtus in unum et ab eis inquiratur manifeste.“ DRMH II, ref. 16, s. 12. 11. decembra 1351: 23.

²⁰ Na čele hodnoverného miesta pri kapitule nebol jej najvyšší predstavený – prepoš, ale hodnostár kanonik-lektor, ktorý zodpovedal za činnosť kancelárie. Podrobnejšie sa o jeho činnosti zmienime v IV. kapitole štúdie. Na čele konventných hodnoverných miest nebol opát, ale prior, resp. lektor v prípade kanonických rádov. Okrem toho (pochopiteľne) v kanceláriách týchto inštitúcií pôsobil aj ďalší pomocný personál, predovšetkým notári, pisári, ďalší členovia zasa mali na starosti pečatidlo. Ich počet a skladba záviseli od veľkosti cirkevnej inštitúcie, a teda aj veľkosti a typu hodnoverného miesta. MAYER, ref. 5, s. 117. LEHOTSKÁ, ref. 4, s. 279. K osobám zástupcov hodnoverného miesta vysielaným s rôznymi úlohami na príklade Spišskej kapituly pozri: LABANC, ref. 5, s. 152-154.

²¹ „Item statuimus, quod ad faciendas statutiones, inquisitiones et evocationes et alios quoslibet processus cum hominibus et testimoniis capitularibus et conventualibus fieri solitos, que committere fidedignitates vocantur, de capitulis et conventibus personas seu homines simplices non mittantur, sed de ipsis capitulis canonici ad minus aut persone in beneficiis vel officiis constitute, de conventibus vero monachi conventuales sacerdotes destinantur. Qui quidem pro huiusmodi testimoniis capitularibus et conventualibus deputati, priusquam ad faciendas aliquas possessionarias statutiones, metarum reambulationes, revisiones possessionarias et communes inquisitiones transmittantur et procedant, iurare teneantur, ut in eisdem factis fideliter et recte procedent et veram relationem seu fassionem faciant. Homines etiam retii in premissis procedentes tempore reversionis eorum ac fassionis seu relationis coram ipsis capitulis et conventibus faciende simile iuramentum prestare teneantur. Quicumque autem contra suum iuramentum falsum processum

Druhý článok dekrétu Mateja Korvína z roku 1462 medzi vážne prečiny nevery (*infidelitatis*) zaraďuje aj vytvorenie falošnej listiny alebo jej používanie pri súde a ďalej vyhotovenie alebo použitie falošnej pečate.²²

Neustále problémy v činnosti hodnoverných miest sa rozhodol Matej Korvín riešiť radikálne. V roku 1471 odobral patronátne právo a autentické pečatidlá tým hodnoverným miestam, kde ho ešte nemal, a privlastnil si ho. Doslova hovorí o tom, že tieto boli neschopné slobodne používať vlastné pečate.²³ Ďalšie problémy, tentoraz súvisiace s neoprávneným vyberaním vyššej taxy za vydávané listiny, viedli k ďalším reštrikčným opatreniam a nariadeniu prísneho dohľadu nad takýmto počínaním zo strany županov.²⁴

Dekrét Mateja Korvína z roku 1486 hovorí, že kapituly a konventy sú často zaväzované rôznymi službami, peniazmi, darmi, ale aj nenávisťou, strachom alebo vlastným uspokojením. V dôsledku toho mala vznikať „až neuveriteľná nepoctivosť“ v ich svedectvách a vydávaných listinách. Dekrét uvádza, že takéto situácie vznikali najmä preto, že na vykonávanie právnych aktov boli často posielaní namiesto kanonikov oltárnici, kapláni, študenti, príslušníci žobravých reholí a ďalšie „ľahšie korumpovateľné osoby“. V záujme ukončenia tohto „zla“ bolo rozhodnuté, že v každej kapitule alebo konvente kanonici alebo mnísi museli vykonať prísahu prelátovi (najvyššiemu predstaviteľovi) či jeho vikárovi, že budú zachovávať právo pri vykonávaní právneho aktu a že budú na tieto úkony

vel falsam relationem fecisse repertus extiterit, talis tamquam falsarius et priurius pena amissionis beneficii sui, si quod habuerit, puniatur, et insuper, sive beneficiatus, sive non beneficiatus existat, perpetuis carceribus mancipetur; homo vero regius, si in premissis possessionariis stationis, metarum reambulationibus ac revisionibus sinistre vel false processerit, in facto periurii, pena capitis ac amissione omnium bonorum suorum vincatur. Quicumque vero nobilis per alium seu alios quoscunque mediantibus nostris regiis aut aliis consuetis litteris nomen suum continentibus pro homine regio coram testimonio alicuius capituli vel conventus requisitus onus huiusmodi processus assumere et exequi recusaverit, in birsagio consueto trium marcarum per comitem parochialem indilate exigendo vincatur eo facto.“ DRMH II, ref. 16, s. 68-69. 8. marca 1435: 8. KOVACHICH, Josephus. *Epicrisis documentorum diplomaticorum seu de valore instrumentorum literalium*. Pestini: Typis Joannis Thomae Trattner, 1817, s. 208-209. LEHOTSKÁ, ref. 7, s. 41.

²² „Item qui conficit falsas litteras vel eis evidenter utitur in iudicio. Item qui sculpis falsum sigillum vel eo utitur.“ BAK, János M. – DOMONKOS, Leslie S. – HARVEY, Paul B., JR. (eds.). *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1458 – 1490. Volume III*. Los Angeles: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1996, s. 16. 28. mája 1462: 2 (ďalej DRMH III). KOVACHICH, ref. 21, s. 208-209.

²³ „... quod nos ius patronatus omnium ecclesiarum vel monasteriorum sigilla habentium auferamus ab omnibus et pro nobis retineamus, quia multe incommoditates eveniunt ab eis regno et regnicolis, quod suos patronos fovent et sigillo suo in favorem illorum libere uti non possunt.“ DRMH III, ref. 22, s. 26. 18. septembra 1471: 18. KOVACHICH, ref. 21, s. 193. LEHOTSKÁ, ref. 7, s. 42.

²⁴ „Item quia in presenti dieta seu conventionem plurimi regnicole conquesti sunt, quod capitula et conventus sigillis utentes in emittendis eorum testimoniis incolas regni ultra dispositum eis salarium gravarent et ad vota eorum taxarent, conclusum itaque super hoc et diffinitum est, quod comitatus, in quo deinceps id fieri continget nobis Mathie regi prefato rescribere sub firmo iuramento, teneatur nosque tales inordinationes rectificare atque eos, qui tales inordinationes temere committere presumpserint, taliter punire et castigare habeamus, quod etiam ceteri ab eis exemplum capiant.“ DRMH III, ref. 22, s. 39. 15. júla 1481: 16.

vysielat' z kapitúl iba kanonikov a z konventov iba mníchov s kňazským svätením. Po návrate z príslušného aktu museli o tom podať správu pod prísahou. Pri doručovaní predvolania na vyšetrovanie alebo v nejakej inej záležitosti museli viesť vyšetrovanie spolu s kráľovským zástupcom, ktorý musel byť vhodnou osobou, čiže „svedomitý, dobrý, dobre zabezpečený“, bez vzťahu k vyšetrovaným osobám, či už šľachticom, alebo nešľachticom. Pred vykonaním vyšetrovania museli zložiť prísahu, že budú odpovedať v dobrej viere a pravdivo na všetky otázky, na ktoré sa ich budú spytovať. Okrem toho mali byť v písomnej podobe zaznamenané ich mená i údaje o tom, odkiaľ pochádzajú a kde pôsobia. Rovnako mala byť od slova do slova zaznamenaná výpoveď každej vyšetrovanej osoby. Ak nepostupovali v súlade s týmto nariadením, mali stratiť svoje prebendy „ako krivoprísahníci, falzifikátori a zradcovia práva“. Ich cirkevní nadriadení im nesmeli takéto konanie odpustiť.²⁵ Dekrét ďalej hovorí o nedostatku starostlivosti a o nedbalosti opátov a priorov, osobitne tých, ktorí nedodržia pravidlá svojho rádu. Tieto konventy vraj fungovali veľmi neusporiadane, nemravne a pohoršlivým spôsobom. Práve tieto nedostatky mali ísť ruka v ruke s neoprávneným a podvodným vydávaním listín a vykonávaním vyšetrovaní. Do budúca mali opátstva a priorstvá, najmä tie, ktoré držali autentickú pečať, umožniť manipuláciu s pečatidlom len členom toho rádu, do ktorého opátstvo či priorstvo náležalo. Všetci opáti, priori a im podriadení mnísi mali „žiť životom mníchov“ a dodržiavať všetky rádové pravidlá.²⁶ Tejto téme sa venuje aj dekrét Vladislava II.

²⁵ „Item quia per homines capitulorum et conventuum, qui pro testimoniis transmittuntur, pro favore, pretio, dono, odio, timore et complacentia plurime et incredibiles enormitates tam in fassionibus quam etiam litterarum emanationibus committi solent, hoc vero ex eo potissimum fieri consuevit, quia non canonici, sed rectores altarium vel capellani et frequenter etiam scolares et mendicantes et quidem tales ad executiones mittuntur, qui facillime corrumpi possunt, idcirco – ut huic malo debita provisione occurratur – statutum est, quod in omni loco capitulari et conventuali teneatur canonic et fratres in manibus prelati vel vicarii sui iuramentum de servanda in executionibus iustitia deponere, quodque deinceps nemo alius de capitulo nisi canonicus, de conventu vero, nisi frater in sacerdotio constitutus ad executiones mittantur. ... Cum autem pro aliquaevocatione vel inquisitione facienda vel alia quacunque re emittuntur, inquisitionem ipsam cum homine regio, qui bonus et conscientiosus atque bene possessionatus esse debet, facere debeant singillatim tam a nobilibus quam ignobilibus et ab omnibus etiam aliis, quos habere poterit. Antequam tamen inquiret, strictissimum iuramentum ab eis exigere teneatur, quod quicquid ab eis interrogabit, fideliter et veraciter confitebuntur. Postmodum vero nominatim unde scilicet sint et si ignobiles fuerint, cuius sunt iobagiones, cuius etiam condicionis et item quid der e, de qua inquirat, quilibet ipsorum scire confitebitur, de verbo ad verbum singulorum scilicet attestationem scribere debeat et teneatur. Si qui vero huiusmodi ordinationis transgressores reperti fuerint, tanquam periuri et falsarii atque communis boni communisque iustitie proditores eorum beneficiis eo facto privati sint et habenatur et prelati eorum aliis illa conferre teneantur neque eis quoquo modo gratiam facere valeant.“ DRMH III, ref. 22, s. 45-46. 25. januára 1486: 10. KOVACHICH, ref. 21, s. 208-209. Prehľadne k problematike pozri: ŠEDI-VÝ, Juraj. Od listiny k spisu. Proces vzniku „spisovej agendy“ na príklade neskorostredovekých písomností Bratislavskej kapituly. In FÜHRER, Lukáš et al. (eds.). Datum per manus. Prátele, kolegové a žáci Zbyňku Svitákovi k 60. narodeninám. Brno: Archiv města Brna, 2015, s. 57-69.

²⁶ „Item quia propter incuriam et negligentiam abbatum et prepositorum regularium, potissimum vero constitutionum non observantium conventus eorum multum inordinate, dissolute et scandalose vivere ac in emanationibus litterarum et in inquisitionibus faciendis plurimas enormitates et falsitates committere solet, idcirco de regie maiestatis voluntate et dominorum prelatorum,

z roku 1492. Opakuje sa v ňom, že existujú časté chyby a pohoršenia pri vydávaní listín, zapríčinené nedbalosťou priorov a opátov pri používaní pečate. Malo sa tak diať najmä preto, že opáti a priori disponovali pri ochrane autentického pečatidla malou autoritou nad mníchmi k nim náležiacimi a nemali dostatok primeraných osôb. Hovorí sa tu, že „tento druh ohavností okamžite musí prestať“. V priorstvách a opátstvách s vlastnou autentickou pečaťou museli mať kláštory desať alebo osem (resp. najmenej sedem) cirkevných osôb – kňazov ich rádu. Mnísi alebo bratia mali podliehať autorite priorov a opátov a títo mali mať právo potrestať ich v prípade nekorektného postupu. Ak vznikli chyby vo vystavených listinách, mali byť potrestaní prior a kustód hodnoverného miesta. Aby sa zabránilo všetkým pochybnostiam a podozreniam, mali byť mená priora a kustóda napísané v záverečnej časti listiny pred datovacou formulkou.²⁷

Popri spomenutých trestoch za falšovanie uvádza dekrét Vladislava II. z roku 1498 fyzický trest určený špeciálne príslušníkom hodnoverných miest. Falzifikátorovi malo byť rozžeraveným pečatidlom vypálené znamenie na čelo a obidve líca. Ide o unikátnu podobu exekúcie, ktorá má paralelu s vypáleným znamením kríža pomocou žeravého kostolného kľúča, známym o mnoho storočí skôr.²⁸

baronum et procerum ceterorumque regnicolarum communi consilio conclusum et diffinitum est, quod amodo abbatias, et preposituras conventuum regularium, potissimum vero sigilla habentium, nulli alii, nisi religiosi eius ordinis, cuius abbatie vel prepositure fuerint, tenere possint. Quodque ipsi abbates et prepoisti simul cum omnibus eorum fratribus regularem vitam iuxta ordinis sui statuta servare teneantur.“ DRMH III, ref. 22, s. 46. 25. januára 1486: 11. KOVACHICH, ref. 21, s. 194.

²⁷ „Item quia propter negligenciam prepositorum regularium et abbatum habecium sub se loca conventualia sigillis testimonialibus utencia plurimi errores et scandala quamplurima in emanacionibus literarum fieri contingunt, eo presertim, quod ipsi prepoisti et abbates parum auctoritatis in monachos suos sub se degentes quantum ad conservacionem sigilli habere dinoscuntur, paciunturque non tot personas, quot merito nomine conventus uti possent, sed longe pauciores sub se degere, illi vero in dispendium regnicolarum sigillis eorum libere abutuntur; ob hoc, ut alias prava abusio deinceps cesset regnicolisque tucior cautela prebeat, conclusum et ordinatum est, quod de cetero ipsi prepoisti regulares et abbates sigilla testimonialia habente teneantur et sint astricti decem vel octo personas religiosas, sacerdotes illius ordinis, vel adminus septem et non pauciores in eorum monasterio tenere et conservare, et una cum eisdem in emanacionibus literarum solertem diligenciam adhibere. Utque iidem prepoisti et abbates liberius sua auctoritate frui possint, statutum est, quod amodo deinceps predicti monachi vel fratres cuiuscumque ordinis sigillis utentes sub potestate et auctoritate ipsorum prepositorum et abbatum suorum fore intelligantur, eosque iidem prepoisti vel abbates iuxta eorum demerita castigandi habeant facultatem. Ita, ut si quid erroris in emanacionibus quarumcumque literarum fieri contingat, extunc prior et custos talis loci pro tali errore puniatur pena prenotata. Ut autem omnis suspicio de cordibus dubitancium evellatur, placuit, ut nomina ipsorum fratrum, videlicet priori set custodis in fine quarumlibet literarum ante datarum earundem seriusius conscribantur.“ BANYÓ, Péter – RADY, Martyn. (eds.). *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1490 – 1526. Volume IV. Idyllwild: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 2012, s. 22. 2. februára 1492: 44 (ďalej DRMH IV). KOVACHICH, ref. 21, s. 194-195, s. 197-198.*

²⁸ „Item de falsariis, qui in capitulis vel conventibus literas falsas obsignant, ut stigma sigilli igniti in frontibus et utraque facie omnium capitularium seu conventualium, qui tempore falsificacionis de conventibus vel capitulis talia agentes intererunt, inuratur et insuper beneficia talitum amittantur eo facto.“ DRMH IV, ref. 27, s. 94, 96. 2. júna 1498: 14.

Uvedené zákonné články obsiahnuté v uhorských kráľovských dekrétach predstavujú len výber závažných dokumentov, ktoré mali za úlohu brániť falšovaniu písomností, resp. stavu vecí, exaktne vyjadreného práve listinnou formou. K ich všeobecnému zhodnoteniu sa vrátíme ešte v závere príspevku.

III. Falšovanie dokumentov v uhorskom zvykovom práve (Tripartitum)

Jeden z najdôležitejších prameňov právnej povahy, prostredníctvom ktorého môžeme skúmať právne zvyklosti v Uhorsku na sklonku stredoveku, je zbierka uhorského zvykového práva, skrátene nazývaná Tripartitum. Definitívnu podobu jej dal po niekoľkoročnej práci v roku 1514 Štefan Verbóci. Hodnota Tripartita spočíva v písomnej kodifikácii mnohých právnych postupov a zvykov, ako sa formovali v priebehu stáročí a boli konzervované na prelome stredoveku a novoveku. V diele je venovaný priestor aj rôznym formám falšovania (listín, pečatí, mincí, údajov).²⁹ V súvislosti s hodnovernými miestami Tripartitum hovorí napríklad o falšovaní pri právnych úkonoch vytyčovania hraníc pozemkov. Sú tu opísané prípady, keď si majitelia pozemku dali vyznačiť hranice majetkov bez prítomnosti svojich susedov, ktorým obhliadku zamlčali. Podplatení úradníci, či už kráľov, alebo palatínov zástupca (človek), resp. členovia hodnoverného miesta, potvrdili takéto hranice a spísali o nich riadnu listinu. Takíto majitelia potom počkali, niekedy aj dlhé roky, a samotné vovedenie do majetku (štatúciu) dali urobiť až vtedy, keď už skutoční majitelia pozemkov alebo úradníci vykonávajúci obhliadku ani nemuseli žiť. Takto sa na cudzí úkor obohatili niekedy aj o veľký majetok (pôdu). Zdanlivo právne „čistý“ dokument je ale vo svojej podstate falzifikátom vyhotoveným zástupcom kráľa, palatína a hodnoverného miesta, hoci z formálneho hľadiska bol v poriadku. Takáto majetková držba bola označená za nelegálnu.³⁰

²⁹ K osobe zostavovateľa, k dobovému kontextu, zaradeniu do štruktúry právnych noriem, štruktúre diela a jeho edíciám pozri: ŠTENPIEN, Erik. Tripartitum. Žilina: Eurokódex, 2008, s. 5-22. LUBY, Štefan. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: Knižnica Právnickej jednoty v Bratislave, 1946, s. 89-95.

³⁰ „Non nulli enim salutis & honoris eorum immemores acceptis litteris regiis aut aliorum iudicum regni ordinariorum Reambulatoriis per clausulam dicitur nobis emannatis hominem regium aut Palatinalem ac alicuius Capituli vel Conventus testimonium ad Exequutionem seu Reambulationem ipsam transmissos pecuniis aut muneribus sepe corrumpere et ad eorum relationem tales quales voluerint litteras metales privilegii more pro ipsorum parte conficere & a Capitulo vel Conventu (altera parte cuius scilicet terras perambulasse inique retulerunt penitus ignorante) pro sese extrahere easdemque litteras apud se demum occultare & Reambulationem ipsam taciturnitatis silencio usque decem, sedecem & interdum viginti quoque & amplius annorum curricula praeterire & tandem vigore illarum decedentibus forsitan iam regio ac Capitulari vel Conventual! hominibus sed et vicinis & commetaneis quorum nomina fraudulenter in litteris metalibus inserta fuerunt Reambulationem metalem publice & iam iuridice peragere, sicque terras plurimas iuri eorum inique & dolose vindicare saepenumero solent...“ BAK, János M. – BANYÓ, Péter – RADY, Martyn (eds.). Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Tripartitum opus iurs consuetudinarii incltyti regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum. Volume V. Idyllwild: Charles Schlacks, Jr., Publisher; Budapest: Central European University, 2005, s. 166, pars I, titulus (ďalej tit.) 86, § 1 (ďalej Tripartitum). K praktickým otázkam tejto často pertraktovej a závažnej problematiky pozri napríklad: MALINIÁK, Pavol. Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2011, s. 110-117.

Iný prípad predstavujú svedectvá vykonávané len pred zástupcami hodnoverného miesta. V prípadoch, keď bolo spísané svedectvo len z druhej ruky, mali byť takéto dokumenty neplatné. Bez možnosti overiť si vec priamo u zainteresovanej osoby hrozilo, že pred kapitulou či konventom vznikne listina nezakladajúca sa na pravde a bude falošná. Ak hodnoverné miesto vydalo listinu, hoci vychádzala z falošných informácií podaných na základe svedectva falošnej, „nastrčenej“ osoby, pričom členovia hodnoverného miesta o tom nevedeli, boli nevinní a nemali za to znášať žiaden trest.³¹

Pre nás je zaujímavé študovať metodiku odhaľovania falošných listín. Dôležité miesto tu patrilo pečati. Bolo potrebné všímať si pečatný obraz aj text, ďalej dátum vydania listiny, vyškrabané a vymazané miesta v texte listiny. Rovnako bolo potrebné overovať, či mená a lokality, predovšetkým v majetkových (resp. donačných) listinách, korešpondujú so skutočnosťou, či vznikli oprávnene. Zaujímavé je, že aj v prípade poškodenej pečate mala byť listina akceptovaná, ak vznikla oprávnene. Podmienkou však bolo, že obraz a text na pečati museli byť dobre viditeľné a identifikovateľné. Osobitne sa tu spomínajú prípady, keď bolo zneužitie meno šľachtica v neoprávnenej (falošnej) listine. Ak zistil, že v jeho mene vznikla takáto listina, mal okamžite namietiť a protestovať – buď pri ktoromkoľvek hodnovernom mieste, alebo na mieste, kde sa dajú predložiť dôkazy a falšovanie možno vyšetriť.³²

³¹ „Caeterum universas litterae ac privilegia quorum cunque Capitulum vel Conventum in quibus clausula ista continetur: de cuius vel quorum notitia nos talis homo certificavit aut assecuravit & c. annullatae cassatae & invalidatae habentur neque in iudicio aliquando locum habere permittuntur. Ratio est quia Fessio per quempiam hoc modo facta non ad Capitulum vel Conventum sed illum qui ipsum certificavit & assecuravit trahitur atque refertur, ita ut non Capitulum vel Conventus, sed ille certificans videatur astruere & affirmare quod talis Passionem vel aliam obligationem fecit. Notitia autem eius qui fatebitur Capitulum vel Conventui debet semper constare ut idem Capitulum aut ipse Conventus merito talem coram se constitutum fuisse & huiusmodi ac huiusmodi Passionem fecisse libere possit affirmare. Alioquin autem ad certificationem aut assecurationem cuiuspiam non tenetur, neque poterit iustas & legitimas litteras dare vel rite privilegia conficere. Licet nonnulli reperiantur salutis & honoris eorum immemores qui personas sepe larvales & ficticias coram Capitulum vel Conventu, interdum autem coram iudicibus quoque regni ordinariis sistere statuereque & iniquas Passiones per eas pro sese fieri procurant. Nihilominus tamen Capitulum vel Conventus aut iudices ordinarii, qui ad Passiones talium personarum ignoranter litteras & privilegia dant per hoc non peccant quia ipsi non larvas neque ficticias personas sed eos quos illi sese nomine inant realiter existere putant.“ Tripartitum, ref. 30, s. 266, pars II, tit. 16, § 1 – 2.

³² „Item in examine discussionequae falsarum litterarum debet attendi per indices maxime datum litterarum seu dies emanationis privilegiorum atque annorum positio, necnon sigilli impressio vel appensio ac circumferentia & superscriptio. Item privilegiorum ac litterarum in nominibus vel cognitionibus personarum aut possessionum in eisdem contentarum & expressatarum, abratio aut cancellatio, et his diligenter calculatis facile apparebit litterarum sive privilegiorum iusta vel iniusta confectio. Privilegia autem pono & iusto modo confecta etiam destructis & dirutis sigillis semper observantur, dum modo circumferentiae sigillorum & scripturae bene appareant atque cognoscantur. Falsitas autem litterarum ad Passionem praetactarum larvalium & ficticiarum personarum inique emanatarum ex hoc maxime apparebit si ille, cuius nomine & in persona eiusmodi Fessio facta extiterit temere emanationis & confectionis ipsarum litterarum se in alio loco & non ibi ubi ipsa Fessio fraudulenter peracta est constitutum fuisse poterit bono testimonio comprobare. Postquam igitur quispiam nobilium nomine & in persona sua Passionem aliquam modo antelato factam intellexerit mox eidem contradicere & eam reclamare studeat.

Tripartitum hovorí, že ten, „kto vyhotoví falošnú listinu alebo takúto verejne používa pred súdom; taktiež kto vyryje alebo používa falošnú pečať“, dopúšťa sa ťažkého zločinu nevery či velezrady (*nota infidelitatis*).³³ Škála zločinov, ktoré spadali pod neveru, bola naozaj široká. Patrili tam aj také prečiny ako falšovanie peňazí, vražda, podpaľáčstvo, zločiny proti panovníkovi, snaha zavraždiť ho, ale aj neoprávnené vniknutie do jeho domu, útok na riadnych sudcov krajiny alebo ich zástupcov, verejné kacírstvo, zrada a vydanie pohraničného hradu nepriateľovi a i.³⁴

Zbierka v súvislosti s falšovaním listín a pečatí určuje aj tresty, ktoré falšovateľom hrozili. V prípade, že vedome a úmyselne listiny falšovali členovia konventu alebo kapituly, uvádza sa niekoľko trestov. Cirkevnej inštitúcii, ktorej členovia sa takto previnili, malo byť naveky odobraté autentické pečatidlo, čo prakticky znamenalo zánik hodnoverného miesta. Zároveň mali stratiť všetky majetky. Keďže išlo o klerikov, neboli odsúdení na trest smrti, ale krutý fyzický trest vypálenia znamenia pečatidlom na tvár, ktorý spomína už 14. článok dekrétu Vladislava II. z roku 1498.³⁵ Svetské osoby, hovorí sa tu o riadnych sudcoch kráľovstva, mali byť odsúdené na večnú stratu majetkov, odňatie pečate a úradu a predovšetkým na trest smrti.³⁶ Ide v podstate o zhrnutie základných trestov, ktoré boli súčasťou kráľovských dekrétov už skôr.

Podotýkam, že tresty za falšovanie sa formovali postupne. Ešte v 13. storočí patrila medzi hlavné tresty za falšovanie listín a pečatí (popri konfiškácii a vrátení neoprávnene nadobudnutého majetku pôvodným majiteľom) strata všetkého majetku falšovateľa v prospech kráľa. Stretáme sa však aj s telesnými trestami, napríklad s vypálením znamenia na tvári pomocou rozžeraveného železa alebo

Quae semper & ubique locorum credibilium ac testimonialium rite fieri poterit ubi huiusmodi falsitas ad noticiam sui devenerit atque deducta erit. Et hanc speciem falsitatis articulus super delatione falsarum litterarum in seriebus notarum infidelitatis prsedecaratus in se comprehendit.“ Tripartitum, ref. 30, s. 268, pars II, tit. 17, § 1 – 5. Niet pochýb o tom, že v niektorých prípadoch (samozrejme, v závislosti od vyšetrovacieho orgánu a jeho skúseností) bolo skúmanie pravosti dokumentu mimoriadne dôkladné a rozsiahle. Takéto prípady analyzuje vo svojej štúdií napríklad: RÁBAL, Krisztina. Oklevélhamisítások az Anjou-korban. In KISS, Attila P. – PITI, Ferenc – SZABADOS, György (eds.). Középkortörténeti tanulmányok 7. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2012, s. 35-36. MARSINA, ref. 1, s. 28-29.

³³ „Item qui conficit falsas litteras vel falsis litteris evidenter utitur in iudicio. Aut qui sculpsit vel utitur falsis sigillis.“ Tripartitum, ref. 30, s. 66, pars I, tit. 14, § 3.

³⁴ Tripartitum, ref. 30, s. 66, 68, pars I, tit. 14, § 1 – 18. SEGEŠ, Vladimír. Zločin a trest v uhorskom feudálnom trestnom práve. In SOKOLOVSKÝ, Leon (ed.). Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, s. 28, 35.

³⁵ „Secus est si Capitula vel Conventus aut iudices ordinarii scienter & studiose id facerent, vel aliter falsas & iniquas litteras conficerent. Nam hoc m odo tanquam falsarii & periuri punientur et ex eo Capitula vel Conventus in sigillorum praeterea illi qui de membro Capituli aut Conventus tem pore confectionis & sigillationis huiusmodi falsarum litterarum prqsentes fuerint in beneficiorum suorum . Iudices vero ordinarii seculares in sententia Capitali, necnon perpetua bonorum & iurium possessionariorum suorum ipsos proprie concernentium ac sigillorum pariter & honoris eorum amissione condemnantur. Insuper ut stigma sigilli igniti frontibus & faciebus Capitularium vel Conventualium , qui (ut praemittitur) in confectione & sigillatione ipsarum iniquarum litterarum interfuerint ac participes extiterint im prim atur & inuratur decretum generale mandat.“ Tripartitum, ref. 30, s. 266, pars II, tit. 16, § 3 – 4.

³⁶ Tripartitum, ref. 30, s. 266, pars II, tit. 16, § 3.

symbolickým potupením ostrihaním vlasov.³⁷ S nárastom všeobecnej anarchie, obsadzovaním cudzích majetkov a tvorby falzifikátov môžeme sledovať aj sprisňovanie trestov za túto nebezpečnú činnosť. Od 14. storočia až do konca stredoveku je hlavným trestom strata majetku a trest smrti upálením. Prvý takýto rozsudok poznáme z roku 1299. Praktický výkon rozsudku mohol mať ale veľa podôb a poznáme rôzne typy milostí, ktorými panovník tvrdé tresty zmierňoval či odpúšťal.³⁸ Príslušníkom hodnoverných miest hrozili vyššie popísané nehrdelné tresty.

IV. Príprava listín a manipulácia s pečatidlom v hodnoverných miestach podľa kapitulských štatútov

K veľmi zaujímavým prameňom, ktoré nám môžu poodhaliť činnosť v stredovekých kanceláriách, patria štatúty kapitúl kanonikov. Tieto normy riešili celú plejádu otázok vnútorného fungovania kapituly: od povinností jej členov cez postup pri liturgických sláveniach až po otázky činnosti kancelárie hodnoverného miesta. Ide o zaujímavú situáciu, pre Uhorsko typickú. Činnosť hodnoverného miesta nespadala do štruktúr a činnosti cirkvi v pravom zmysle slova. Podliehala kráľovskej moci a zákonom, hoci ju vykonávali klerici – členovia kapitúl a konventov. Napriek tomu štatúty ako súčasť partikulárneho kánonického práva na činnosť kancelárie pamätajú, a ako si ukážeme, aj ju pomerne detailne popisujú. Nie je to ale nič prekvapujúce. Vykonávanie funkcií hodnoverného miesta bolo pre cirkevné inštitúcie nielen prestížnou záležitosťou, ale aj zdrojom nemalých príjmov.³⁹ V rámci celého uhorského stredoveku máme zachované podrobnejšie štatúty iba niekoľkých kapitúl zo 14. až 16. storočia (Záhrebská, Varadínska, Ostrihomská a Bratislavská kapitula).⁴⁰ Už len existencia nariadení týchto štyroch inštitúcií nám ale umožňuje urobiť si predstavu o činnosti ich kancelárií. A čo je pre nás v rámci sledovanej problematiky najdôležitejšie, vieme rekonštruovať aj niektoré základné pravidlá ochrany inštitúcií pred falšovaním dokumentov. Hlavný dôraz sa tu kladie na činnosť dvoch hodnostárov kapitúl. V prvom rade je to kanonik-lektor, ktorý z titulu svojej hodnosti zodpovedal za činnosť celej kancelárie hodnoverného miesta. Druhým bol kanonik-kustód, ktorý mal na starosti ochranu autentického pečatidla, najdôležitejšieho inštrumentu na vydávanie listín.

³⁷ HÚŠČAVA, Alexander. *Ján Literát a liptovské falzá*. Bratislava: Spoločnosť Šafaříkova, 1936, s. 6-7.

³⁸ HÚŠČAVA, ref. 37, s. 8-11.

³⁹ Svedčia o tom v uhorských zákonoch viackrát sa opakujúce sadzby finančných súm, ktoré mali za rôzne druhy vydávaných písomností získať hodnoverné miesta a ich členovia. Ide o zákony dôležité aj z hľadiska diplomatických štúdií, pretože predstavujú veľmi podrobnú typológiu listín (z obsahového hľadiska) vydávaných v rôznych kanceláriách. Konkrétne hodnoverných miest sa dotýka: DRMH II, ref. 16, s. 69-71. 8. marca 1435: 10. LEHOTSKÁ, ref. 7, s. 39-41.

⁴⁰ Základné informácie k týmto prameňom pozri: SOLYMOŠI, László. Az egri káptalan dékánválasztási statútumai a XV. századból. In *Léveltári Közlemények*, 1992, roč. 63, č. 1-2, s. 137-140. V prípade Ostrihomskej kapituly tvorí podstatnú časť dokumentu kánonická vizitácia, ktorá je v závere doplnená o štatúty. Spomenúť môžeme ešte nepomerne kratšie štatúty Varadínskej kolegiálnej kapituly sv. Ladislava kráľa a sv. Štefana prvomučeníka (1508), ktorým sa bližšie nevenujem.

Najskôr sa pristavme pri povinnostiach kanonika-lektora. Napríklad v Ostrihomskej kapitule zodpovedal za činnosť notára. Notár (resp. od prelomu 13. a 14. storočia vo väčších kanceláriách notári) patrili medzi kľúčové osoby v každej kancelárii, kráľovskou počínajúc a mestskou končiac. Práve on koncipoval text v závislosti od povahy a obsahu právneho dokumentu. V prípade, že túto činnosť nevykonával samotný kanonik-lektor, musel na túto činnosť vybrať primeranú dôveryhodnú osobu. Keďže notár mohol technicky najjednoduchšie sfaľšovať alebo (miernejšie povedané) „poupraviť“ text vydávanej listiny, kládli sa na jeho osobu primerané nároky. V prípade, že vybraný notár pochybil, mal následky za jeho počínanie niesť samotný kanonik-lektor. Notár tiež musel zložiť prísahu.⁴¹ Podľa štatútov Varadínskej kapituly prisahal s rukou položenou na evanjeliá. Odriekal pritom formulu, ktorá hovorí, že pečatené budú len listiny kapituly napísané v súlade s právom, nič v nich nebude pridané ani ubraté, nikto nebude protežovaný ani poškodený.⁴² Treba mať na pamäti, že v stredovekej spoločnosti mala byť každá závažná činnosť vykonávaná podľa ustálených zvyklostí, takmer s charakterom obradov.⁴³ Medzi takéto nepochybne patrili aj príprava a vydanie dokumentov právnej povahy. Narušenie týchto postupov mohlo viesť k spochybneniu celého aktu a aj platnosti vydaných listiny. Pri príprave dokumentov sa dbalo na to, aby na pečatenie išli len dokumenty riadne schválené členmi kapituly. V štatútoch Bratislavskej kapituly sa uvádza, že spísané listiny majú byť buď jedným, alebo striedavo viacerými kanonikmi (nikdy nie notárom) zrozumiteľným hlasom predčítané prítomným kanonikom. Ak by sa vyskytli nezrovnalosti,

⁴¹ „Nam ad ipsius officium spectat officium notariatus capituli, si est ipse ad hoc sufficiens; sin autem debet tenere notarium idoneum et sufficientem, qui notarius tenetur scribere omnes literas sub sigillo capituli necessarias, et idem notarius tenetur portare ad capitulum literas correctas per capitulum sigillandas, et debet esse juratus et fidelis, et talis notarius, vel ipse lector, tenetur scribere omnes litteras in facto capituli necessarias; et quia contingit, quod aliquando lector non est sufficiens ad expediendas literas, vel sufficiens est sed est negligens, et non curat conducere notarium, et sic facta capituli quoad hoc negliguntur, rogarunt domini visitatorem ut deliberet, et imponat poenam negligentiae ipsi lectori.“ Vizitácia a štatúty Ostrihomskej katedrálnej kapituly z r. 1397. KOLLÁNYI, Ferenc (ed.). *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis Anno 1397*. In *Történelmi Tár*, 1901, zv. 4, č. 2, s. 91

⁴² „Quamvis quilibet ad officium notarie capituli nostri electus credatur, verisimiliter idoneus et fidelis; quia tamen moris est, talis ut suum fideliter exequatur officium, iuramento astringere, ideo statuimus, ut is, qui dictum officium pro honore per nos assumitur in nostri medio teneatur corporaliter iurare ad sancta Dei evangelia manu tacta: quod omnes et singulas litteras sigillis nostri capituli sigillandas, cartas solum papireas communiter, dando pro nobis metipsis cum papiro, fideliter et legaliter, sine fraude conscribat, nihil addens vel minuens maliciose, per quod alteri contrahencium prodesse possit quomodolibet, vel obesse, et nemini de mundo nostra secreta, que cum eo pro qualitate negociorum incumbencium communicaverimus, revelabit; nec litteras, de quibus precium detur, ad sigillandum offerat, nisi prius habita tota capituli porcione, hoc salvo, si interessentes sigillacioni intuitu alicuius aliter in hac parte duxerint ordinandum. Habeat autem notarius noster terciam partem precii privilegiorum et terciam partem precii litterarum patencium et clausarum.“ Štatúty Varadínskej katedrálnej kapituly z r. 1374. RĂDUȚIU, Aurel et al.. (eds.). *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania. Volumul XIV (1371 – 1375)*. București: Editura Academiei Române, 2012, s. 694.

⁴³ GUREVIČ, Aron, J. *Kategorie středověké kultury*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 135.

tieto chyby majú byť prediskutované a odstránené. Odmietnuté listiny mali byť zničené.⁴⁴

Dôležité miesto pri ochrane písomností mala pripojená pečať ako garant platnosti a autenticity dokumentu. Práve manipulácii s autentickým pečatidlom kapituly ako určitej „pasívnej ochrane“⁴⁵ pred falšovaním je v štatútoch venovaná vždy podstatná pozornosť. V Záhrebskej kapitule bolo pečatidlo umiestnené v kovovej pokladnici (*in pixidem*). Táto bola zapečatená aj pečaťami samotných kanonikov. Pri vyberaní museli byť prítomní minimálne siedmi kanonici primeraného „*veku a múdrosti*“. Pečatenie sa malo uskutočniť v sakristii a po jeho skončení malo byť pečatidlo opäť vložené do schránky zapečatenej pečaťami kanonikov.⁴⁶ V Ostrihomskej kapitule museli byť pri manipulácii s pečatidlom prítomní minimálne ôsmi kanonici, z toho aspoň traja hodnostári.⁴⁷ Pri pečatení listín vydávaných na žiadosť stránok (tzv. *littere fassiones*)⁴⁸ museli byť zároveň prítomní minimálne traja kanonici, ktorí sa na tomto právnom akte zúčastnili a vedeli

⁴⁴ „Omnia Priuilegia, Litterae Instrumentales, super quibuscunque contractibus, protestationibus, necnon statutionibus, Inquisitionibus Euocationibus, Admonitionibus et aliis, sub quacunque forma uerborum emanata, seu emanatas, per Notarium Capituli conscripta, seu conscriptas, et ad sigillaudum exhibita, ac praesentatas, primum et ante omnia per unum, uel plures Canonicos alternatim, et non per Notarium conficientem, propter tollendam suspicionem, in conclauis sacristiae, Audientiae totius Capituli et omnium Canonicorum interessentium alta et illigibili uoce perlegantur et ab eisdem Canonicis interessentibus cum taciturnitate audiantur, in congruitates, ac facti materia emendentur et discutiantur, tandemque approbatae sigillantur, reprobatae uero litterae repellantur et lacerantur.“ Štatúty Bratislavskej kolegiálnej kapituly z r. 1521. KNAUZ, Nándor. Balbi Jeromos II. Lajos király tanára. Magyar Sion, 1866, roč. 4, č. 5, s. 326-327.

⁴⁵ Pojem „pasívna ochrana“ používa R. Ragač nielen v súvislosti s uložením pečatidla a manipuláciou s ním, ale aj presným určením toho, kto má v držbe averz a reverz kráľovského dvojstranného typária, likvidáciou pečatidla po smrti kráľa a pod. RAGAČ, Radoslav. Sfragistika. In KAČÍREK, Ľuboš – RAGAČ, Radoslav – TIŠLIAR, Pavol. Múzeum a pomocné vedy historické. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 192.

⁴⁶ „Quoniam in regno Hungariae expeditiones causarum in foro seculari cominiter consueverunt fieri cum litterarum capitulorum testimoniis, ideo non inmerito ex institutione domini Augustini, sancte memorie, olim nostre ecclesie episcopi, specialius processit et servatur, quod sigillum nostrum et specialiter novum, quod est erectum et authenticatum anno domini MCCCXXIII, nonis mensis iulii, adminus septem canonici in etate et discrecione positi sufficienti, possint, ruptis impressis sigillis, de pixide excipere et cum eo litteras comunis iusticie in camera sacristie sigillare et iterum statim reponere in pixidem et sua sigilla superponere, prout fieri consuevit. Ad sigillandas autem litteras gracie uel alias qualescumque non liceat tot personis sigillum excipere de pixide, nisi ut iuris est, ex maioris partis capituli consensu quid iam fuerit diffinitum, et sic littere huiusmodi fuerint sigillande, hoc semper advertendo, si tale quid euenierit, ubi omnium de capitulo consensus fuerit requirendus, in quo casu cessant omnia supradicta.“ Štatúty Záhrebskej katedrálnej kapituly z r. 1334. TKALČIĆ, Ioannes Bapt. (ed.). Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis. Vol. II. Zagrabiae: Karol Albrecht, 1874, s. 14-16.

⁴⁷ „Item sigilla capituli sub bona custodia tenere debet, et ipsa sigilla extradare non debet, nec conservatorium ipsorum aperire, nisi adminus sint octo ex dominis praesentes quorum saltem tres sint in dignitate constituti.“ KOLLÁNYI, ref. 41, s. 95.

⁴⁸ K fasiám bližšie pozri: ADAMEČKOVÁ, Martina. Možnosti skúmania obsahovej stránky majetkovo-právnych záležitostí šľachty písomných vo fasiách z obdobia stredoveku. In SIPKO, Jozef – CHOVANEC, Marek – ZUBENKO, Eugen (eds.). 4. študentská vedecká konferencia. Zborník príspevkov. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 201-212.

o ňom podať dôveryhodné svedectvo.⁴⁹ Veľmi podrobne sa zmieňujú o ochrane a manipulácii s pečatidlom štatúty Bratislavskej kapituly. Bolo uchovávané v skrinke v stene sakristie pod zámkom a železnou závorou na tri kľúče. Každý kľúč musel držať vždy len jeden kanonik. Ten bol povinný mať ho pri sebe počas spoločných svätých omší a vešpier, aby sa mohlo uskutočniť pečatenie listín a nenastalo žiadne zdržanie. Ak kanonik odchádzal mimo mesta alebo bol zamestnaný inými úlohami, bol povinný svoj kľúč odovzdať inému kanonikovi schopnému zúčastniť sa na bohoslužbách a pečatení. Nikdy to ale nesmel byť taký, ktorý má už iný kľúč. Kľúč nikdy nemohol u seba držať notár, aby sa odstránilo akékoľvek podozrenie z falšovania listín. Hneď po pečatení malo byť pečatidlo svedomito vložené do pokladnice, tá bola zapečatená pečatami kanonikov, následne vložená do výklenku v múre a zamknutá spomenutými tromi kľúčmi.⁵⁰

To je len niekoľko ukážok toho, ako boli upravované postupy pri príprave a pečatení listín vydávaných hodnovernými miestami. Dnes nevieme povedať, či tieto postupy boli doslovne dodržiavané. znalec stredoveku Aron Gurevič hovorí: „Každému činu sa pripisoval symbolický význam a musel byť vykonávaný v stanovenej forme, riadil sa všeobecne prijatou šablónou.“⁵¹ Podrobnosť, s akou popisujú jednotlivé postupy aj uvedené ukážky štatútov, tomuto konštatovaniu dávajú za pravdu. Z textov týchto závažných dokumentov cítiť snahu zabrániť akýmkoľvek pochybnostiam, že by členovia kapituly a zamestnanci kancelárií mohli svojvoľne manipulovať s textami vydávaných listín alebo s autentickými peča-

⁴⁹ „Item in fassionibus coram capitulo fiendis, et literis exinde emanandis, nisi debito ordine provideatur, multa pericula possunt evenire et dampna. Igitur statutum est et ordinatum, quod fassiones sive nobilium sive aliorum cujuscunque status hominum, super quibus literae capituli emanari debebunt, in porticu seu cimeterio ecclesiae cathedralis, adminus in praesentia quoator canonicorum fieri debeant de quibus saltem tres in sigillatione literarum praesentes assint, qui de tali fassione recordentur et fidem faciant, alioquin literae hujusmodi non sigillentur.“ KOLLÁNYI, ref. 41, s. 262.

⁵⁰ „Sigillum conseruetur in pariete, seu muro Sacristiae; loco scilicet sibi ad hoc disposito, sub clausula, et repagulis ferreis, cum tribus clauibus; ex quibus quidem clauibus nunquam aliquis Canonicorum unico contextu duas teneat; sed distinctim tres Canonici habeant. Qui Canonici, hos claves habentes, singulis horis Missarum Conventualium et vesperarum in Ecclesia caeteris diligentiores sint et continui, Ne propter eorum absentiam sigillationum retardatio contingat, ex qua a concurrentibus et contractus facientibus Nobilibus retardatis acclamatio obloquiosa et eorumdem ab hoc Capitulo ad alia loca refugia et recursus, atque desertio huius Ecclesiae oriatur, damnumque sequatur. Vbi autem aliquis talium Canonicorum, clauem aliquam penes se habentium, extra Ciuitatem pergere cogeretur, aut aliquibus negotiis praepeditus, praemissis temporibus interesse non posset; extunc ipsam clauem alteri suo concanonico, uullam clauem habenti, assignare teneatur. Decisum est etiam, quod nullus Notariorum Capituli, siue fuerit Canonicus, siue non, aliquam clauium dicti sigilli ad se recipere et tenere praesumat, propter suspicionem tollendam, ut sic falsarum litterarum emanatio uitari possit. Quod si quispiam contra premissa aliquid attentauerit, aut negligens extiterit, talis sine omni dissimulatione ad arbitrium Capituli sensibilter puniatur. Item posteaquam litterae scriptae et per Notarium ad sigillandum exhibitae, impressione dicti sigilli consignatae extiterint, statim ipsum sigillum in pixidem, seu Corbanum ligneum, cum diligentia imponatur et sigillis Canonicorum, sigillationi tunc interessentium, more solito idem Corbanum obsignetur et obsignatum ad suum locum, ut praefertur, in muro sacristiae paratum, toties quoties reponatur sub firmatione dictarum trium Clauium.“ KNAUZ, ref. 44, s. 325-326.

⁵¹ GUREVIČ, ref. 43, s. 136.

tidlami. Pri nerešpektovaní stanovených postupov hrozili konkrétnym osobám postihy od samotnej kapituly a následne aj v súlade s vyššie uvedenými krajin-skými zákonmi. Viaceré z ustanovení štatútov sa tematicky pri spomenutých ka-pitulách prekrývajú, resp. riešia podobné záležitosti. V detailoch sa ale odlišujú, čím podčiarkujú špecifiká jednotlivých kancelárií. Otázkou ďalšieho výskumu je komparácia týchto nariadení s praxou, čiže reálne vydávanými listinami.

V. Záver

V predložennom príspevku bola venovaná pozornosť niektorým otázkam ochra-ny stredovekej uhorskej spoločnosti pred falšovaním dokumentov. Sústredil som sa na tri typy právnych noriem. Dekréty mali všeobecný záväzný charakter. Tri-partitum, hoci nikdy nezískalo charakter právne záväzného dokumentu, konzer-vovalo dobové zvykové právo; štatúty sa dotýkali činnosti konkrétnych kance-lárií. Vedome som vynechal jednu skupinu právnych dokumentov, vznikajúcich z činnosti samotných hodnoverných miest. Sú to listiny, ktorými inštitúcie ozna-movali, že došlo k strate (odcudzeniu) pečatidla. Majitelia privilégií boli povinní dať si vystaviť nové listiny s novou pečaťou, pričom staršie sa stali neplatnými. Táto problematika je v literatúre podrobnejšie spracovaná.⁵²

Pri určitej generalizácii môžeme povedať, že podľa dobovej legislatívy mohlo mať falšovanie dve základné podoby. Prvou je „fyzicky“ sfalšovaný dokument (resp. pečať) podobný (podobná) originálu. Druhú možnosť predstavuje formál-ne pravý dokument, do ktorého boli ale podvodným spôsobom vnesené neprav-divé, čiže falošné údaje. Na tieto dve možnosti vzniku falzifikátu sa dobové pra-mene sústreďujú v najväčšej miere.⁵³ Pri podrobnom štúdiu normatívnych pra-meňov by sa mohlo zdať, že zákony predstavujú jednu vec a realita druhú. To sa, samozrejme, nedá úplne vylúčiť. Napriek tomu sa dá na základe znalostí, ktoré máme, predpokladať, že zákonodarstvo odráža aktuálne problémy spoločnosti. Svedkom toho sú aj zákonné články týkajúce sa kancelárskej a ďalšej činnosti hodnoverných miest reprezentovanej členmi príslušných kapitúl a rehoľných in-štitúcií. Tieto nielen zdôrazňujú stále aktuálne problémy, ale hľadajú aj možnosti, ako im zabrániť. To z nich robí „živé“ dokumenty svedčiace o stave súdobej spo-ločnosti a o tom, s čím sa musela vyrovnávať.

Chrániť spoločnosť pred tvorbou falošných listín malo niekoľko druhov opat-rení. Jednak to bolo obmedzovanie činnosti celých konventov, najmä tých men-ších či nedostatočne personálne obsadených, kde bolo riziko falšovania doku-mentov najväčšie. Ďalej sú to presné inštrukcie o tom, ktorí z klerikov, členov prí-slušnej kapituly alebo konventu, majú právo zúčastňovať sa na právnych aktoch

⁵² RÁBIK, ref. 12, s. 108-122. Ide o obdobnú problematiku ako v prípade straty panovníckeho pe-čatidla. V takýchto prípadoch boli majitelia listín nútení odovzdať svoje listiny na spečatenie novou pečaťou, ktorá sa pripojila k staršej; text mal byť doplnený o novú konfirmačnú formul-ku vysvetľujúcu nové spečatenie. Problematikou sa zaoberalo aj zvykové právo. Tripartitum, ref. 30, s. 266, pars II, tit. 14. HÚŠČAVA, ref. 37, s. 101-102.

⁵³ Doplnme, že moderná slovenská medievalistika rozlišuje v závislosti od miery falšovania jeho päť stupňov: interpolovaná, sfalšovaná, falošná listina, vymyslené falzum a vymyslený novo-veký falzifikát. Podrobne ku klasifikácii pozri: MARSINA, Príprava vydávania, ref. 3, s. 12-13. MARSINA, ref. 1, s. 30-31.

a následnej príprave, vydávaní a pečatení dokumentov. Okrem toho boli presne definované pravidlá, ako majú pri svojej činnosti „v teréne“ zástupcovia hodnoverného miesta postupovať. No a v neposlednom rade sú to sankcie hroziace členom kapitúl a konventov, ktorí by sa dopustili vážneho prečinu falšovania listín a pečatí (čiže nevery). Tripartitum okrem toho uvádzalo postupy pri zisťovaní pravosti či falošnosti listiny. Celkom špecifické sú štatúty stredovekých kapitúl kanonikov. Tu sa v najväčšej podrobnosti dozvedáme o manipulácii s pečatidlom, jeho ochrane, používaní atď. Práve pečati ako jednému zo základných ochranných prostriedkov písaného dokumentu je venovaná pozornosť vo všetkých typoch spomenutých právnych ustanovení. Predstavujú tak aj zaujímavé, hoci dosiaľ nie v úplnosti využívané pramene pre sfragistické štúdium. Štatúty okrem toho na viacerých miestach spomínajú kľúčové osoby pri vydávaní listín – kanonika-lektora, kanonika-kustóda a notára –, ako i spôsoby, ktorými dokumenty vyhotovujú a dávajú na schválenie členom kapituly. V analyzovaných prameňoch popri uvedenom rezonuje ešte jeden spôsob ochrany pred falšovaním. Je to prísaha, ktorú museli dotyčné osoby vykonať a ktorá ich zaväzovala konať v súlade s právom „vo svedomí“ i pred zákonom.

Tento príspevok nemal ambíciu analyzovať konkrétne prípady falšovania dokumentov. Množstvo z nich je zmapovaných v početných štúdiách a mnohé ďalšie čakajú na podrobné analýzy bádateľov.⁵⁴ Mojou snahou bolo predstaviť problematiku z „jednej strany“, a to z pohľadu dobového domáceho práva. Problematika ale poskytuje širokú škálu ďalších tém, ktorým bude potrebné venovať pozornosť.⁵⁵

Štúdia vznikla na Katedre histórie FF UKF v Nitre v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0006/18 „Imago episcopi – moc biskupa a jej prezentácia v stredoveku“.

Zoznam prameňov a literatúry:

Edície prameňov:

BAK, János M. – BANYÓ, Péter – RADY, Martyn (eds.). *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. Tripartitum opus iurs consuetudinarii incltyti regni Hungariae per Stephanum de Werbewcz editum. Volume V. Idyllwild: Charles Schlacks, Jr., Publisher; Budapest: Central European University, 2005.*

⁵⁴ Na tomto mieste spomeniem len dvoch popredných slovenských historikov, ktorých práce sa otázkou falošných dokumentov zaoberajú v rozsiahlej miere. Jednak sú to publikované analýzy R. Marsinu, ktoré nadväzujú na jeho práce na Slovenskom diplomatári, a potom dosiaľ neprekonaná monografia A. Húščavu o falšovateľskej činnosti Jána Literáta z Madočian. V podstate ale každá kritická práca, ktorá má za úlohu zhodnotenie stredovekých listinných prameňov predstavuje príspevok k poznaniu falšovania v súdobej spoločnosti.

⁵⁵ Som zaviazaný veľkou vďakou dvom kolegom a priateľom: PhDr. Emanuelovi Jirkalovi, PhD., z Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za jeho nezištnú pomoc pri spracovaní a prekladoch štatútov uhorských kapitúl a Mgr. Petrovi Labancovi, PhD., z Katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave za korektúry a vecné pripomienky, ktorými pomohol skvalitniť text štúdie.

- BAK, János M. – BÓNIS, György – ROSS SWEENEY, James (eds.). *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1000 – 1301. Volume I.* Idyllwild: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1999.
- BAK, János M. – DOMONKOS, Leslie S. – HARVEY, Paul B., JR. (eds.). *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1458 – 1490. Volume III.* Los Angeles: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1996.
- BAK, János M. – ENGEL, Pál – ROSS SWEENEY, James (eds.). *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1301 – 1457. Volume II.* Salt Lake City: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1992.
- BANYÓ, Péter – RADY, Martyn. (eds.). *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1490 – 1526. Volume IV.* Idyllwild: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 2012.
- KOLLÁNYI, Ferenc (ed.). *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis Anno 1397.* In *Történelmi Tár*, 1901, zv. 4, č. 2, s. 71 – 106.
- RĂDUȚIU, Aurel et al. (eds.). *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania. Volumul XIV (1371 – 1375).* București: Editura Academiei Române, 2012.
- ŠTENPIEN, Erik. *Tripartitum.* Žilina: Eurokódex, 2008, s. 5 – 22. LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku.* Bratislava: Knižnica Právnickej jednoty v Bratislave, 1946.
- TKALČIĆ, Ioannes Bapt. (ed.). *Monumenta historica episcopatus Zagradiensis. Vol. II.* Zagrabiae: Karol Albrecht, 1874.

Monografie a zborníky:

- ADAMEČKOVÁ, Martina. *Možnosti skúmania obsahovej stránky majetkovo-právnych záležitostí šľachty spísomnených vo fasiách z obdobia stredoveku.* In SIPKO, Jozef – CHOVANEC, Marek – ZUBENKO, Eugen (eds.). *4. študentská vedecká konferencia. Zborník príspevkov.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 201 – 212.
- BRESSLAU, Herry. *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien I.* Leipzig: Verlag von Veit & Comp., 1912.
- Fälschungen in Mittelalter. Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica München, 16. – 19. September 1986. Teil I – V.* Hannover: Hanhnsche Buchhandlung, 1988.
- GUREVIČ, Aron, J. *Kategorie středověké kultury.* Praha: Mladá fronta, 1978.
- HLAVÁČEK, Ivan. *Diplomatika.* In HLA VÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických.* Praha: Svoboda, 1988, s. 175 – 270.
- HUNYADI, Zsolt. *Administering the Law: Hungary's Loca Credibilia.* In RADY, Martyn (ed.). *Custom and Law in Central Europe.* Cambridge: Universite of Cambridge, 2003, s. 25 – 35.
- HÚŠČAVA, Alexander. *Ján Literát a liptovské falzá.* Bratislava: Spoločnosť Šafaříkova, 1936.
- JAVOŠOVÁ, Erika – KUZMÍKOVÁ, Miriam. *Verejnoprávna funkcia Spišskej kapituly v stredoveku.* In *Studia archaeologica Slovaca Mediaevalia III – IV/2000 – 2001.* Bratislava: VEDA, 2001, s. 265 – 271.
- KOVACHICH, Josephus. *Epicrisis documentorum diplomaticorum seu de valore instrumentorum literalium.* Pestini: Typis Joannis Thomae Trattner, 1817.
- KUMOROVITZ, Bernát L. *A magyar pecséthasználat története a középkorban.* Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1993.
- LABANC, Peter. *...qui demum ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod...* Niekoľko poznámok o spôsobe získavania informácií v právnych konaniach v 13. a 14. storo-

- čí. In HLAVAČKOVÁ, Miriam (ed.). Od symbolu k slovu. Podoby stredovekej komunikácie. Bratislava: VEDA, 2016, s. 143 – 158.
- LEHOTSKÁ, Darina. Uhorské dekréty a Tripartitum ako súhrn stredovekého a východisko novovekého diplomatického vývinu. In *Historica – Zborník Ústavu marxizmu-leninizmu a Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986, s. 35 – 59.
- LEHOTSKÁ, Darina. Príručka diplomatiky. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1972.
- MALINIÁK, Pavol. Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2011.
- MARSINA, Richard. Vývoj skúmania pravosti a hodnovernosti listín. In MARSINA, Richard – DOBOTKOVÁ, Marta (eds.). *Studia Historica Tyrnaviensia VII*. Trnava: Trnavská univerzita, 2008, s. 23 – 33.
- NOVÁK, Jozef. Pečate konventov a kapitúl. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Trnava: Trnavská univerzita, 1994, s. 77 – 84.
- RÁBALI, Krisztina. Oklevéltamások az Anjou-korban. In KISS, Attila P. – PITI, Ferenc – SZABADOS, György (eds.). *Középkortörténeti tanulmányok 7*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2012, s. 31 – 43.
- RÁBIK, Vladimír. Diplomatická produkcia Hodnoverného miesta pri Nitrianskej kapitule na konci stredoveku (Protocollum extraseriale parvum 1483 – 1509). In KOHÚTOVÁ, Mária – FRIMMOVÁ, Eva et al.. *Ideové prvky národného príbehu v dlhom 19. storočí*. Bratislava: SAV, 2014, s. 145 – 152.
- RÁBIK, Vladimír. Pečať v stredovekom uhorskom zákonodarstve. In RAGAČOVÁ, Júlia (ed.). *Pečate a ich používatelia*. Bratislava: MV SR, 2007, s. 107 – 123.
- RADY, Martyn C. *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000.
- RAGAČ, Radoslav. Sfragistika. In KAČÍREK, Ľuboš – RAGAČ, Radoslav – TIŠLIAR, Pavol. *Múzeum a pomocné vedy historické*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 175 – 193.
- SEGEŠ, Vladimír. Zločin a trest v uhorskom feudálnom trestnom práve. In SOKOLOVSKÝ, Leon (ed.). *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, s. 23 – 35.
- SOLYMOSI, László. Istenítélet és pecséthasználat. In NEUMANN, Tibor – RÁCZ, György (eds.). *Analecta Mediaevalia III. Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Budapest – Piliscsaba: MTA Történettudományi intézete – Pázmány Péter katolikus egyetem – Bölcsészettudományi kara, 2009, s. 359 – 375.
- SZENTPÉTERI, Imre. *Magyar oklevéltan*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1930.
- SZYMAŃSKI, Józef. *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.
- ŠEBÁNEK, Jindřich – FIALA, Zdeněk – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha: Universita Karlova, 1984.
- ŠEDIVÝ, Juraj. Kancelária Bratislavskej kapituly v stredoveku. In JORDÁNKOVÁ, Hana (ed.). *Alis volat propriis*. Sborník príspevků k životnému jubileu Ludmily Sulitkové. Brno: Archiv Města Brna – Univerzita Jana Evangelisty Purkyně – Zemský archiv v Opavě, 2016, s. 24 – 44.
- ŠEDIVÝ, Juraj. Od listiny k spisu. Proces vzniku „spisovej agendy“ na príklade neskorostredovekých písomností Bratislavskej kapituly. In FÜHRER, Lukáš et al.. (eds.). *Datum per manus. Přátelé, kolegové a žáci Zbyňku Svitákovi k 60. narozeninám*. Brno: Archiv města Brna, 2015, s. 57 – 69.

- ŠVECOVÁ, Adriana. Inštitúcia hodnoverných miest ako kvázi verejných notárov v stredoveku. In LAZAR, Ján (ed.) *Acta Universitatis Tyrnaviensis. Iuridica II.* Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2005, s. 169 – 181.
- ŠVECOVÁ, Adriana. K počiatkom činnosti hodnoverného miesta pri Spišskej kapitule. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.) *Studia historica Tyrnaviensia III.* Trnava: Trnavská univerzita, 2003, s. 49 – 58.
- VALO, Ján (ed.). *Štúdie o činnosti hodnoverných miest na Slovensku.* Bratislava: Univerzita Komenského, 2016.
- VOGTHERR, Thomas. *Urkundenlehre.* Hannover: Verlag Hahnsche Buchhandlung, 2008.

Štúdie a články v časopisoch:

- BIDOVSÝ, Eugen. Orgány stredovekého súdnictva v Uhorsku 1000 – 1526. In *Slovenská archivistika*, 1976, roč. 11, č. 2, s. 151 – 176.
- ECKHART, Ferenc. Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. In *MIÖG Ergänzungsband 9*, 1914, č. 2, s. 395 – 558.
- ECKHART, Ferenc. Hiteles helyeink eredete és jelentősége. In *Századok*, 1913, roč. 47, s. 640 – 655.
- GLEJTEK, Miroslav. Pečatenie v novovekých hodnoverných miestach na príklade Spišskej a Nitrianskej kapituly. In *Studia Historica Brunensia*, 2013, roč. 60, 2013, č. 1 – 2, s. 213 – 225.
- HOLOŠOVÁ, Alžbeta. Činnosť hodnoverného miesta v Turci do roku 1350. In *Slovenská archivistika*, 1990, roč. 25, č. 1, s. 56 – 81.
- KNAUZ, Nándor. Balbi Jeromos II. Lajos király tanára. *Magyar Sion*, 1866, roč. 4, č. 5, s. 326 – 327.
- KUMOROVITZ, Bernát, L. Az autentikus pecsét. In *Turul*, 1936, roč. 50, s. 45 – 68.
- MARSINA, Richard. Hodnoverné miesta. In *Pamiatky a múzeá*, 2005, č. 4, s. 9 – 13.
- MARSINA, Richard. Príprava vydávania historických prameňov. In *Slovenská archivistika*, 1979, roč. 14, č. 2, s. 3 – 22.
- MARSINA, Richard. Diplomatická medievistika na Slovensku (Predmet, stav a úlohy). In *Slovenská archivistika*, 1967, roč. 2, č. 1, s. 29 – 47.
- MARSINA, Richard. O potrebe a zásadách vydávania slovenského diplomatára. In *Historický časopis*, 1957, roč. 5, č. 3, s. 297 – 314.
- MAYER, Marián. Hodnoverné miesta a ich pečate. In *Vlastivedný časopis*, 1978, roč. 17, č. 3, s. 116 – 121.
- SCHELE, Karel. Ordály jako důkazní prostředek v procesním právu. In *Slovenská archivistika*, 1980, roč. 15, s. 117 – 149.
- SOLYMOSI, László. Die glaubwürdigen Orte (loca credibilia) Ungarns im 14. – 15. Jahrhundert. In *Archiv für Diplomatik*, 2009, roč. 55, s. 175 – 190.
- SOLYMOSI, László. Az egri káptalan dékánválasztási statútumai a XV. századból. In *Léveltári Közlemények*, 1992, roč. 63, č. 1 – 2, s. 137 – 161.

Počet znakov vrátane medzier: 76 747

Počet slov: 10 607